

Напрям 5. Етико-психологічні аспекти педагогічної майстерності викладача закладу вищої освіти.

Михайленко О.В.

*доцент кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук
кандидат педагогічних наук, доцент*

*Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В умовах стрімкої глобалізації, безпрецедентної цифровізації та суттєвих змін на ринку праці, вища освіта зазнає радикальних змін. Зближення академічної сфери з практикою, підготовка висококласних фахівців широкого профілю, здатних до безперервного навчання та адаптації – все це висуває виняткові вимоги до ключової фігури освітнього процесу: викладача вищої школи. Його роль трансформується від простого транслятора знань до наставника, фасилітатора, проектувальника освітніх траєкторій та, що особливо важливо, дослідника.

У цьому контексті педагогічна майстерність перестає бути лише бажаною якістю та стає критично важливою умовою забезпечення якості освіти, що визначає конкурентоспроможність випускників на глобальному ринку праці. Воно розуміється не лише як сума знань та навичок, але як складна, динамічна система, що інтегрує в собі особисті якості, професійні компетенції та мистецтво взаємодії.

Питання формування педагогічної майстерності педагогів різного фаху розглядають багато вчених серед яких Т. Вахрушева, І.Зязюн, Л. Кайдалова, О. Кіліченко, Л. Крамущенко, І.Кривонос, В. Семиченко, Н. Тарасевич та ін. Дослідженню складових елементів, шляхів формування і удосконалення педагогічної майстерності викладачів закладів вищої освіти присвятили наукові розвідки І.В. Зайченко, А.А. Каленський, Ю.М. Короткова, О.О. Новікова, Г.В. Мухіна, В.М. Теслюк та ін.

Педагогічна майстерність, у сучасному академічному розумінні, розуміється не просто набором компетенцій, а скоріш вищим рівнем оволодіння педагогічної діяльністю. Це комплекс спеціальних знань, умінь та навичок,

підкріплений професійно важливими якостями особистості, що дозволяє викладачеві ефективно керувати освітньою діяльністю студентів, здійснювати цілеспрямований педагогічний вплив та взаємодію. Інакше кажучи, це здатність педагога перетворювати академічну дисципліну на захоплюючу подорож, а освітній процес – на плідний діалог, що призводить до глибокого та осмисленого засвоєння матеріалу, а не простого заучування.

Важливо наголосити, що педагогічна майстерність – це не ремесло, а мистецтво. Воно вимагає від викладача як глибоких предметних знань, так й високої культури, інтуїції, здібності до імпровізації і, що найголовніше, до постійного вдосконалення. Це мистецтво, де кожна лекція, кожна взаємодія зі студентом стають унікальним актом творчості.

Історично погляди на сутність професійної майстерності викладача розвивалися та поглиблювалися. Якщо одні вчені, наприклад, І. Зязюн [5] акцентували увагу на індивідуально-психологічних особливостях особистості педагога, розглядаючи майстерність як його внутрішню, суб'єктивну характеристику, то інші, такі як В. Сластьонін [1], наголошували на системному характері майстерності, що поєднує професійні знання, вміння та особисті якості. Ці підходи не суперечать, а скоріше доповнюють один одного, наголошуючи, що майстерність проявляється як у зовнішніх, ефективних діях, так і у внутрішній гармонії педагога.

Майстерність викладача ЗВО завжди характеризується професійною доцільністю, індивідуально-творчим характером та оптимальністю у виборі засобів впливу.

Сучасна вища школа ставить перед собою амбітні цілі – не просто передати суму фактів, але й підготувати висококласних фахівців широкого профілю, здатних до критичного мислення, інновацій та безперервного саморозвитку. Це суттєво підвищує вимоги до професійного рівня викладача

Педагогічне майстерність – це складне, багаторівневе явище, яке неможливо звести до однієї чи кількох якостей. Воно розуміється як цілісна система, де кожен компонент відіграє свою унікальну роль. У загальній структурі

педагогічної майстерності викладача вищої школи традиційно виділяють чотири взаємопов'язані елементи: гуманістичну спрямованість педагогічної діяльності, професійну компетентність, педагогічні здібності та педагогічну техніку [3].

Гуманістична спрямованість. Це наріжний камінь феномену педагогічної майстерності. Вона проявляється у безумовній повазі до особистості здобувача освіти, вірі у його потенціал, прагненні до його всебічного розвитку та самореалізації. Це не просто принцип, але глибоке внутрішнє переконання, що визначає ціннісні орієнтації та пріоритети педагога.

Без гуманістичної спрямованості будь-яка, навіть найдосконаліша майстерність, ризикує перетворитися на формальне виконання обов'язків, що неминуче призведе до втрати мотивації у здобувачів та зниження якості освіти.

Професійна компетентність. Цей компонент охоплює всі необхідні знання, вміння та навички, які дозволяють викладачеві ефективно здійснювати свою діяльність. Він включає:

Професійні знання розуміються як ґрунтовне та актуальне володіння предметом, що викладається, його методики, а також фундаментальні основи педагогіки та психології. Викладач має не просто знати матеріал, а й розуміти, як він засвоюється, які психофізіологічні особливості здобувачів освіти впливають на навчання, як побудувати ефективний освітній процес.

Особисті якості не менш важливий складник педагогічної майстерності. До них відносяться високі моральні властивості, відповідальність, сумлінність, працьовитість, педагогічна справедливість, любов до студентів, терпіння, витримка, наполегливість, оптимізм, почуття гумору. Всі ці якості формують професійно важливу особистість, здатну надихати та мотивувати, виступаючи у ролі фасилітатора.

Педагогічні здібності розуміються як природні передумови, які розвиваються і вдосконалюються у процесі навчання та практичної діяльності. Особливе місце тут займають креативні здібності, що відображають властивість індивіда створювати нові поняття, формувати нові навички, знаходити нестандартні рішення у складних педагогічних ситуаціях.

До здібностей також належать:

Майстерність організатора колективної та індивідуальної діяльності студентів: уміння планувати, структурувати та спрямовувати освітній процес.

Майстерність переконання як здатність аргументовано викладати свою думку, надихати студентів на академічні звершення.

Майстерність передачі знань та формування досвіду діяльності як вміння ясно, логічно та цікаво пояснювати матеріал.

Педагогічна техніка як сукупність прийомів та методів, що дозволяють викладачеві ефективно використовувати свої особисті якості та професійні навички у здійсненні освітнього процесу.

Педагогічна техніка – це не просто вміння, це мистецтво керувати собою та взаємодіяти з іншими. Вона включає: вміння говорити та слухати (чітка дикція, інтонаційна виразність, вміння активно слухати здобувачів); використання логічних прийомів (здатність структурувати інформацію, вибудовувати аргументацію); емпатія та залученість (вміння розуміти емоційний стан здобувачів, співпереживати їм та встановлювати ефективний контакт).

Техніка використання інформаційних та комунікаційних технологій. На сучасному етапі розвитку це критично важливий аспект. Викладач повинен вільно володіти системами керування навчанням, такими як Moodle, Google Classroom; ефективно використати інтерактивні дошки; організувати онлайн-взаємодії через платформи відео конференцій (наприклад, Zoom, Google Meet); застосовувати хмарні послуги для спільної роботи (наприклад, Google Workspace); а також використовувати спеціалізоване програмне забезпечення, які є невід'ємною частиною предметної підготовки здобувачів вищої освіти особливо в умовах війни і необхідності організувати освітній процес у дистанційному форматі [2].

Специфіка педагогічної діяльності викладача ЗВО полягає в її професійній спрямованості, обумовленій цілями системи вищої освіти, які полягають у забезпеченні високої професійної підготовки студентів та їх особистісному

розвитку як майбутніх висококваліфікованих фахівців у певній, обраній ними галузі.

Основним для педагога тут є вміння донести знання до здобувачів, допомога у їхньому професійно-особистісному зростанні, оволодінні ними низки професійних компетенцій. Природно, що це передбачає особливості організації освітньої роботи педагога та особливі вимоги до його особистості.

Оцінка ефективності діяльності викладача, його майстерність оцінюються з погляду його впливу на професійне зростання студентів. А відтак, педагоги, які хвилюються про підвищення рівня власного професіоналізму, прагнуть самовдосконалення стабільно займаються дослідницькою роботою і постійно підвищують свою кваліфікацію. Вони стежать за новими досягненнями у своїй галузі, відвідують виставки, беруть участь у роботі наукових конференцій. Часто такі педагоги пишуть та публікують статті та монографії, підручники та навчальні посібники.

У сучасній науковій літературі описані дві моделі вищої школи, в яких по-різному бачиться роль викладача і відповідно рівень його педагогічної майстерності. У моделі мінімальних повноважень, або моделі масової школи, роль педагога зводиться до видачі певного матеріалу за чітко визначений час із найбільшою ефективністю, тому від нього вимагається постійне професійне зростання у напрямі вдосконалення техніки викладання. Діяльність викладача чітко регламентована різними розпорядженнями, обов'язковість виконання яких не дає змоги викладачеві бути вільним у виборі. У моделі відкритого професіоналізму фокус зроблений на обсяг знань, які мають опанувати студенти наприкінці навчального року; педагог вільний у виборі освітньої технології, автором якої може стати він сам. Викладач у такій моделі розглядається як незалежний професіонал, який бере на себе цілковиту відповідальність за все, що робить. Обов'язок адміністрацій ЗВО зводиться до створення умов для творчого зростання викладача, основу якого складають творчі здібності і конструктивні вміння. Отже, педагогічна майстерність може розглядатися як динамічний процес розвитку сукупності професійно-особистісних якостей викладача, його умінь і

здібностей, що дають змогу викладачеві ефективно здійснювати професійну діяльність [4].

Педагогічна діяльність викладача ЗВО, як і педагогів інших освітніх закладів, містить кілька функцій: навчальну, виховну, організаторську та інші. Найбільш специфічним, для викладача вишу, як зазначено раніше, є поєднання педагогічної та наукової діяльності. Дослідницька робота збагачує внутрішній світ педагога, розвиває творчий потенціал, підвищує науковий рівень занять. У той же час педагогічні цілі часто спонукають до глибокого узагальнення та систематизації матеріалу, до детальнішого формулювання основних ідей та висновків, до постановки уточнюючих питань і навіть породження нових гіпотез.

Важливо відзначити, що обидва напрями діяльності передбачають наявність таких властивостей та якостей як уважність, наснага, наполегливість, терпіння, цілеспрямованість, відповідальність, високий культурний рівень, креативність, працьовитість, ерудиція. У діяльності викладача ЗВО ці види діяльності доповнюють один одного, що дуже важливо для нього, оскільки викладач вищої школи має поєднувати в собі якості та педагога та дослідника. В закладах вищої освіти великим авторитетом та повагою здобувачів та колег користуються викладачі з високим рівнем професіоналізму у певній галузі знань, який є потенціалом для викладання своїх навчальних дисциплін з урахуванням відкриттів, інновацій, досягнень у досліджуваній галузі.

Значною перевагою у діяльності викладача ЗВО є використання результатів власних досліджень. Крім того, залучення до своєї дослідницької роботи здібних, успішних, перспективних здобувачів дозволяє викладачеві розвивати професійні якості у своїх вихованців, пропонувати їм серйозні інноваційні теми для курсових та кваліфікаційних робіт.

Досягнення педагогічної майстерності – це не фінішна пряма, а безперервний марафон. Процес формування майстерності можна прискорити та поглибити за умови активної позиції самого викладача. Ключовими факторами тут виступають самоосвіта, рефлексія та безперервний професійний розвиток. Самоосвіта та самовиховання є фундаментом становлення педагогічної

майстерності. Жодні курси підвищення кваліфікації чи методичні школи не зможуть замінити внутрішнього прагнення педагога до зростання. Самоосвіта передбачає системне, цілеспрямоване вивчення літератури, відвідування наукових конференцій, освоєння нових методик та технологій. Самовиховання – це робота над своїми особистісними якостями, розвиток професійно важливих рис характеру, таких як відповідальність, терпіння, емпатія.

Педагогічна майстерність викладача вищої школи – це не просто сума професійних компетенцій, а й багатогранне, динамічне явище, що поєднує глибокі знання, витончені вміння, розвинені особисті якості та гуманістичну спрямованість. Воно є мистецтвом, що потребує постійного вдосконалення та безперервного розвитку протягом усієї професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Зайченко І.В. Теслюк В.М. Каленський А.А. Основи педагогічної майстерності та етика викладача вищої школи : підручник. Київ: Ліра-К, 2021. 484 с.
2. Короткова Ю. М., Новікова О. О., Мухіна Г. В. Основи педагогічної майстерності й творчості викладача закладу вищої освіти : навчальний посібник. Київ : Олді+ 2023. 162 с.
URL: <https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/024adb4d5fa6-4ecb-9d8c-9df7e5d16f0b/content>.
3. Отич О. М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: підручник Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.
URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/26548/1/2652_OTICH_KIEB-2.pdf
4. Підборський Ю. Г. Особливості формування педагогічної майстерності викладача закладу вищої освіти. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. 2021. Вип. 150. С. 111-119.
URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Nzped_2021_150_13.
5. Педагогічна майстерність: підручник / за ред. І. А. Зязюна. Київ: С ПД Богданова А. МЛ, 2008. 376 с. https://www.pedagogic-master.com.ua/public/PM_Zyazyun.pdf.